

Jarosław Kita

(Uniwersytet Łódzki)*

 <https://orcid.org/0000-0002-8374-2848>

OD REDAKCJI

Dnia 18 września 1820 r., namiestnik Królestwa Polskiego, gen. Józef Zajączek, wydał dekret, na mocy którego na terenie miast rządowych województw mazowieckiego i kaliskiego mogły powstawać osady fabryczne przeznaczone dla tzw. „fabrykantów” (sukienników, tkaczy, prządaków). Dekret ten stworzył podstawy dla rozwoju przemysłu włókienniczego na terenie Królestwa Polskiego i czynił przesłanki dla wzrostu miast i miasteczek w szeroko pojętym regionie łódzkim. W oparciu o dekret z 1820 r., dnia 30 stycznia 1821 r., Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych i Policji na wniosek Rajmunda Rembielińskiego – prezesa Komisji Województwa Mazowieckiego, zezwoliła na utworzenie m.in. osady przemysłowej w Łodzi. Ponadto prawa te dotyczyły takich miast rządowych jak: Zgierz, Przedecz, Gostynin, Brdów, Dąbie, Gąbin, Rawa, Skierniewice, Łęczyca, Kalisz, Turek, Uniejów, Sieradz, Pabianice, Częstochowa, Koło. Jednocześnie właściciele majątków ziemskich, posiadający miasta prywatne, zdecydowali się, wzorując na działaniach władz, podjąć również aktywność na niwie przemysłowej. Należy tutaj wskazać chociażby na Aleksandrów, Konstantynów, Ozorków, Opatówek, Zduńską Wolę czy Tomaszów¹. Wkrótce do miast regionu zaczęli przyjeżdżać rękodzielnicy, głównie z Prus. Zmienne były koleje, jakie przechodziły wspomniane miasta i miasteczka do momentu wybuchu powstania listopadowego, które to wydarzenie niestety zahamowało rozwój przemysłowy w większości z tych ośrodków miejskich. Klęska w wojnie z Rosją w 1831 r. nie przeszkodziła jednak przede wszystkim Łodzi na szybki rozwój przemysłowy w kolejnych dekadach XIX w.

* Uniwersytet Łódzki, Wydział Filozoficzno-Historyczny, Katedra Historii Polski XIX w., e-mail: jaroslaw.kita@uni.lodz.pl.

¹ O. Flat, *Opis miasta Łodzi pod względem historycznym, statystycznym i przemysłowym*, Warszawa 1853, s. 19.

W latach 2020–2021, w rocznicę wydanych dekretów przez władze Królestwa Polskiego, Łódź obchodzić więc będzie 200-lecie swojego przemysłowego zaistnienia. Niestety z różnych przyczyn miasto nad Łódką nie doczekało się pełnej naukowej monografii o interdyscyplinarnym charakterze². Stąd też wszelkie podejmowane inicjatywy, których celem jest przypomnienie i podkreślenie decyzji władz Królestwa Polskiego, jako czynnika zapoczątkowującego wielką karierę miasta, powinny być mocno doceniane. Warto w tym miejscu wskazać chociażby na inicjatywę podjętą przez Interdyscyplinarne Centrum Studiów Miejskich Uniwersytetu Łódzkiego, które na przełomie 2020 i 2021 r. zaplanowało cykl kilku comiesięcznych konferencji naukowych pod wspólnym tytułem „Przeszłość, terażniejszość i przyszłość Łodzi”, które mają łączyć w sobie nowatorskie, zintegrowane spojrzenie na miasto, jego bogatą historię i wyzwania stojące przed nim w XXI w.

Również Redakcja Naukowa czasopisma „Studia z Historii Społeczno-Gospodarczej XIX i XX Wieku” zdecydowała się wpisać w ten okrągły jubileusz Łodzi, w XIX w. największego przecież miasta przemysłowego na ziemiach polskich, znanego także w Europie, nazywanego wówczas „polskim Manchesterem”, które odważnie stanęło w szranki, w znanej z historiografii, tzw. „wojnie Łodzi z Moskwą”³. Dlatego też w dwóch połączonych tomach zdecydowaliśmy się wydać drukiem niepublikowaną dotychczas obszerną pracę magisterską pt. *Charakter społeczno-gospodarczy miast powiatu łódzkiego i łęczyckiego 1807–1869*, wybitnego znawcy dziejów społeczno-gospodarczych, prof. Witolda Kuli, napisaną przed wybuchem drugiej wojny światowej, pod kierunkiem prof. Stanisława Arnolda w Uniwersytecie Warszawskim. Jej recenzentką była prof. Natalia Gąsiorowska-Grabowska. Wedle dokumentów Komisji Egzaminów Magisterskich Wydziału Humanistycznego UW, zarówno kierownik pracy magisterskiej jak i recenzentka ocenili ją jako bardzo dobrą. Stąd też na wniosek Komisji Egzaminacyjnej, datowany 30 czerwca 1937 r., W. Kula otrzymał stopień magistra filozofii nadany przez Radę Wydziału. Na protokole znajdującą się pieczętki: rektora UW – prof. Włodzimierza Antoniewicza, dziekana Wydziału Humanistycznego UW – prof. Stanisława Wędkiewicza i przewodniczącego Komisji Egzaminacyjnej – prof. Juliana Krzyżanowskiego⁴. Bardzo

² Można wskazać na kilka publikacji, które pretendują do miana monografii miasta, ale albo nie są to ukończone przedsięwzięcia, albo mają one charakter prac popularno-naukowych. Zob. np.: *Łódź. Dzieje miasta*, red. R. Rosin, t. 1, *Do roku 1918*, red. B. Baranowski, J. Fijałek, Warszawa 1980; *Łódź. Monografia miasta*, red. S. Liszewski, Łódź 2009; M.J. Szymański, *Łódź na wodach dziejów. Biografia miasta*, Łódź 2020.

³ Tak historycy nazwali spór handlowy, który wybuchł w połowie lat 80. XIX w., zapoczątkowany przez przemysłowców moskiewskich, obawiających się nadmiernego tempa wzrostu przemysłu włókienniczego w Łodzi.

⁴ Archiwum Uniwersytetu Warszawskiego, Komisja Egzaminów Magisterskich Wydziału Humanistycznego UW (informacje otrzymane za pośrednictwem prof. Marcina Kuli).

dobra recenzja tej pracy sporządzona przez twórczynię polskiej szkoły historii społeczno-gospodarczej pozwala Redakcji czasopisma na zwolnienie jej z dalszych procedur recenzyjnych. Rękopis tej pracy uzyskaliśmy dzięki łaskawości syna Autora, prof. Marcina Kuli, który zgodził się na jej opublikowanie w naszym periodyku. Oryginał pracy (rękopiśmienny) wraz z dokumentacją wspomnianej komisji przechowywane są w zasobach Archiwum Uniwersytetu Warszawskiego. Z tej jednostki pochodzi ponadto zamieszczony w tomie materiał ilustracyjny.

Nasuwa się pytanie dlaczego akurat ta praca ma wpisywać się w jubileusz 200-lecia decyzji podjętych przez władze Królestwa Polskiego, mających na celu industrializację tej części ziem polskich i 200-lecie Łodzi przemysłowej? Argumentów za taką decyzją można wskazać co najmniej kilka. Pierwszym z nich jest przede wszystkim problem podjęty przez przyszłego prof. W. Kulę w tej pracy. Autor zdecydował się poddać analizie gospodarczy i społeczny stan miast położonych w przestrzeni powiatów łódzkiego i łęczyckiego (według stanu administracyjnego z 1921 r.). Interesowała go więc przestrzeń poddana działaniom industrializacyjnym i polityce protekcyjnej przez władze Królestwa Polskiego na mocy wspomnianej wcześniej ustawy z 1820 r. Autor poszukiwał odpowiedzi na zasadnicze pytanie, które z miast położonych na tym terenie w znaczeniu prawnym były nimi również i w znaczeniu gospodarczym, a które zaś z gospodarczego punktu widzenia nie odbiegały od statusu wsi? Zawarte w pracy konkluzje i refleksje obejmują długi okres chronologiczny, poczynawszy od 1807 r. a skończywszy na 1869 r., czyli od momentu poddania miast polskich pod zarząd nowoczesnej biurokratycznej narodowej magistratury, po rok stowiący, oddając głos Autorowi, „niejako etap konieczny, a ściślej: koniec etapu ewolucji miast w kierunku zarówno polepszenia ich sytuacji ekonomicznej, jak i uregulowania ich sytuacji prawnej. Tego bowiem roku 1/13 lipca w Carskim Siole wydany został «ukaz o przemianowaniu na osady niektórych miast w guberniach Królestwa Polskiego», rozwinięty następnie postanowieniami Komitetu Urzędującego w Królestwie Polskim z 30 grudnia/11 stycznia 1869/1870 r. i z 23 stycznia/4 lutego 1870 r.”⁵

Przedmiotem niniejszej pracy stało się 13 miast, a mianowicie: Grabów, Kazimierz (Łęczycki), Łęczyca, Łódź, Parzęczew, Piątek, Rzgów, Tuszyn i Zgierz, oraz wyniesione do rangi miast w okresie Królestwa Kongresowego: Ozorków (1816), Aleksandrów i Poddebice (1822), Konstantynów (1830). Po reformie z lat 1869–1870 pozostało miastami zaledwie cztery z nich: Łęczyca, Łódź, Ozorków i Zgierz⁶. Realizując temat W. Kula przyjął następujące etapy: „1. omówienie zasadniczych i pośród istniejących definicji pojęcia „miasto”, 2. ustalenie na tej

⁵ Zob. s. 36.

⁶ A. Stebelski, *Przeszłość administracyjna ziem województwa łódzkiego*, Łódź 1935, s. 35–37; R. Kołodziejczyk, *Zamiana miast na osady w Królestwie Polskim*, „Kwartalnik Historyczny” 1961, t. LXVIII, nr 1, s. 53–55.

podstawie zasadniczych ekonomicznych i demograficznych cech, a co za tym idzie kryteriów kwalifikacyjnych miasta, 3. ustalenie stanu faktycznego, odpowiadającego pomyślnym kryteriom kwalifikacyjnym w poszczególnych miastach w poszczególnym okresie czasu”. Autor nie zamierzał wydawać „na każde z badanych miast zdecydowanego wyroku, przyznającego lub odmawiającego mu prawa do «tytułu» miasta w sensie ekonomicznym”. Ważniejszym dla niego miało być „ustalenie stanu faktycznego, odpowiadającego poszczególnym kryteriom, stanu który przy zastosowaniu również tych kryteriów nieraz do różnorodnych doprowadzać nas będzie wniosków”⁷.

Praca W. Kuli oparta została na różnorodnym materiale źródłowym, przede wszystkim zasobach ówczesnych, przedwojennych archiwów, które w części zostały utracone w wyniku tragicznych konsekwencji drugiej wojny światowej. Stąd też monografia ta jest także niezmiernie ważna z tego powodu, iż daje współczesnym badaczom nieoceniony materiał źródłowy do dalszych analiz dziejów miast regionu łódzkiego. Pomoże w tym ponad setka tabel zamieszczonych w pracy przez W. Kulę z różnorodnymi i cennymi danymi statystycznymi. To z pewnością następny istotny argument skłaniający Redakcję do opublikowania tej monografii.

Kolejnymi motywami za, stają się: niekwestionowana pozycja prof. W. Kuli nie tylko w krajowej historiografii oraz jego związki z Uniwersytetem Łódzkim. Aby nie być gołosłownym przytaczam tylko dwa przykłady, na które wskazuje znakomity znawca problemu, Rafał Stobiecki, w tekście zamieszczonym w dalszej części niniejszego tomu. „W redagowanej przez Kelly’ego Boyda *Encyclopedia of Historians and Historical Writing* (1999) znalazło się miejsce jedynie dla trzech polskich badaczy – Joachima Lelewela, Witolda Kuli i Oskara Haleckiego. [...] Z kolei w niedawno opublikowanej *A Concise History of History. Global Historiography from Antiquity to the Present* Daniela Woolfa (najnowsze wydanie 2019) wymieniono dwóch polskich dziejopisów – wspomnianych już Lelewela i Kulę”⁸. Ośrodek łódzki ma ten zaszczyt, iż W. Kula, wybitny przedstawiciel polskiej szkoły historii społeczno-gospodarczej, związany był przez kilka lat z Uniwersytetem Łódzkim, w którym powstała jego rozprawa habilitacyjna *Wstęp metodyczny do badań nad rozwojem społeczno-gospodarczym Polski w XVI–XVIII wieku* oraz przygotowana monografia pt. *Historia gospodarcza Polski w dobie powstaniowej, 1864–1918*⁹.

⁷ Zob. s. 36–37.

⁸ Cyt. za: R. Stobiecki, *Witold Kula (1916–1988). Szkic do portretu* (zob. artykuł w niniejszym tomie).

⁹ W. Kula, *Historia gospodarcza Polski w dobie powstaniowej, 1864–1918*, Warszawa 1947.

Można jeszcze podkreślić rodzinne powiązania W. Kuli z regionem łódzkim. Mianowicie dziadek Witolda Kuli ze strony ojca, Jan Kula, przybył do Warszawy z regionu olkuskiego. Był jednym z dwóch braci, którzy opuścili rodzinne strony. Natomiast drugi brat, Józef Kula, wybrał Konstantynów Łódzki. W tej miejscowości został majstrem przedzalniczym i na początku lat 80. XIX wieku założył rodzinę. Jego najmłodszy syn Bronisław odziedziczył zawód po ojcu. Z pewnością to ciekawy i nieznan, poza członkami rodziny, a niekoniecznie brany pod uwagę, kolejny związek Autora z terenem i badany temat¹⁰.

Wydawana drukiem monografia składa się z obszernej części nazwanej *Wstęp*, podzielonej na dwa rozdziały, z których pierwszy zatytułowany jest *Zagadnienie*, a drugi *Źródła i opracowania*, oraz z dwóch części. Część pierwsza zatytułowana została *Ekonomiczna treść pojęcia „miasto”* i została podzielona także na dwa następujące rozdziały: *Istniejące definicje pojęcia „miasto”* oraz *Kryteria kwalifikacyjne osiedli miejskich*. Z kolei druga, zatytułowana *Charakter społeczno-gospodarczy miast powiatu łęczyckiego i łódzkiego*, stanowi zasadniczą część monografii z analizą źródłową 13 miast i miasteczek będących przedmiotem rozważań. Otwierają ją Uwagi wstępne, po czym w 13 kolejnych punktach przedstawione zostały te ośrodki miejskie pod względem gospodarczo-społecznym w układzie alfabetycznym. Pracę uzupełnia wykaz bibliograficzny i wykaz skrótów.

Redakcja czasopisma dokonała w pracy jedynie niewielkich ingerencji poprzez poprawienie literówek i tzw. czeskich błędów, a także poprzez uwspółcześnienie pisowni (np. j zamiast y; i zamiast j; końcówki -em zastąpiono -ym) oraz aparatu naukowego, którym została opatrzona monografia (w zapisie przypisów i pozycji bibliograficznych), m.in. poprzez uzupełnienie niektórych pozycji, wprowadzenie stosowanych współcześnie skrótów itp. Ponadto wykaz bibliograficzny, który w rękopisie otwierał pracę, został przeniesiony na jej koniec. Nie dokonano natomiast żadnych korekt językowych i stylistycznych, aby jak najdokładniej oddać charakter stylu pisarskiego i sposobu wyrażania myśli przez Witolda Kulę, wówczas młodego adepta cechu historycznego. Od Redakcji pochodzi także angielskojęzyczny abstrakt i słowa kluczowe, które zamykają pracę.

Oddając czytelnikom tę pracę do lektury liczymy, że spotka się ona z bardzo dobrym przyjęciem i będzie wykorzystywana nie tylko przez badaczy parających się historią społeczno-gospodarczą oraz dziejami regionalnymi, ale przydatna będzie jednocześnie do badań o charakterze komparatystycznym.

¹⁰ Ustalenia Agnieszki Kuli, wnuczki Autora pracy, na podstawie ksiąg parafialnych z Konstantynowa.

ILUSTRACJE

Wszystkie zdjęcia pochodzą z Archiwum Uniwersytetu Warszawskiego i zostały udostępnione do druku przez rodzinę prof. Witolda Kuli

1. Zdjęcie Witolda Kuli z okresu egzaminu magisterskiego (1937)

Do
Rady Wydziału Humanistycznego U. J. P.
za rok
Pana Przewodniczącego Komisji Egzaminów Magisterskich

Witold Kula
12a - 40-01, ul. Bagatela 13 m. 17
okręg IV, 5 ym. hażsa.
Lok. 44757
Kop. 5847

Wszystko zawracam w 2 egzemplarzach do Rady Wydziału Humanistycznego U. J. P. o udzieleniu mi zezwolenia na przedłożenie pracy magisterskiej; i proszę jeszcze do egzaminu historycznego w tymże wydziale, t.j. do opłaty składowej i opłaty składowej. Składki te składam w rachunku osobnym: opłata - gospodarska; pod kierunkiem p. prof. dr. Stanisława Brudka.

Witold Kula.

Warszawa, 7.5.1937.

Pokładam gorąco prosić Pana Przewodniczącego, aby ze względu na mój przebieg i warunki mieszkaniowe na uczelni mojej rodzinnego, o który proszę, udzielił mi zezwolenia na przedłożenie mojej pracy.

Witold Kula

Wydziiał Humanistyczny
25 MAJ 1937
WARSZAWA

Melancton R. 10-7a. dopinam przed tym
umowa do egz. historycznego (1 pt. umowa
Dziś. r. d. 20/5-37 N 584/pt)

2. Podanie W. Kuli o zgodę na złożenie pracy magisterskiej

Nr 2047

(Należy wpisać poprzedni nr egzaminacyjny)

Nazwisko Kula
Imię Witold
urodzony dnia 18 kwietnia 1916 r.
w Warszawie

Student - Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Warszawskiego zapisany z ... w albumie pod Nr 44757
Adres Bagatela 13 m. 17.

PODANIE
DO PANA PRZEWODNICZĄCEGO KOMISJI EGZAMINÓW MAGISTERSKICH
WYDZIAŁU HUMANISTYCZNEGO.

Zalozę przy niniejszym indokab studjów, stwierdzający uczęszczenie na przedmioty wymagane przez regulamin egzaminacyjny oraz kwit z opłaty taksy, proszę o dopuszczenie mnie w sprawie ... 1937 r.

do egzaminu końcowego
na stopień magistra filozofii w zakresie historii (specjalności) z dziedziny współczesności - polityki krajowej i zagranicznej i dziedziny społecznej - socjologii i etnologii

Witold Kula

Pracę magisterską napisaną pod kierunkiem prof. dr. St. Brudka na temat: Charakter społeczny gospodarki w ostat. okresie historycznym w latach 1849-1862 złożyłem (am) do Kancelarii Komisji dnia ... 1937 r.

Warszawa, dn. 12.5. 1937 r.

Witold Kula
(Pisać należy słownie i podpisem)

PRZEWODNICZĄCY KOMISJI EGZAMINACYJNEJ
(Pisać należy słownie)

Drukarnia Państwowa Nr 76369 25.IV.35. 500

UNIWERSYTET WARSZAWSKI
WYDZIAŁ HUMANISTYCZNY
DYPLOM MAGISTRA FILOZOFII

Nr 2544.16.047.137

Pan Witold Kula ...
urodzony dnia 18 kwietnia 1916 r. w Warszawie,
odbył ... przespinał studja w Uniwersytecie Warszawskim na Wydziale Humanistycznym w zakresie historii i złożył następujące egzaminy:
z zasad metody badań historycznych, podstawowych wiadomości z nauk pomocniczych oraz zdatk historycznych w zakresie historii Polski z wynikiem bardzo dobrym
z dzieje starożytnych z wynikiem bardzo dobrym
z dzieje średnio-wiecznych /polskich i powszechnych z wynikiem bardzo dobrym
z dzieje nowożytnych i nowożytnych /polskich i powszechnych z wynikiem bardzo dobrym
z głównych zasad nauk filozoficznych z wynikiem ...
z pogłębionej znajomości dzieł spółczesnych (nowożytnych) z wynikiem bardzo dobrym
(publikacji i popularnych) z wynikiem bardzo dobrym
oraz przedstawił ... z wynikiem bardzo dobrym pracę magisterską na temat:
Charakter społeczny gospodarki w ostat. okresie historycznym w latach 1849-1862

Nobis tego, Rada Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Warszawskiego na wniosek Komisji Egzaminacyjnej nadała
Pan Witoldowi Kuli stopień MAGISTRA FILOZOFII, jako dółdo zakończenia studjów wyższych w zakresie HISTORJI
Warszawa, dnia ... 30 CZER 1937 ... 1937 roku

REKTOR DZIEKAN
Prof. dr. Professor Dr. Włodzisław Anzelmowski Prof. dr. Professor Dr. Stanisław Wedługiewicz
PRZEWODNICZĄCY KOMISJI EGZAMINACYJNEJ
Prof. dr. Stanisław Sołbas
Professor Dr. Juliusz Krzyżanowski

Nr 94 065
KARTY OBIECOWEJ
wyd. dn. ... 19...

94865
34-5-37
Przew. z p. Stojanowski

3. Podanie W. Kuli w sprawie dopuszczenia do egzaminu magisterskiego

4. Oryginał dyplomu magisterskiego W. Kuli

Nr 6097

UNIwersYTET WARSZAWSKI
WYDZIAŁ HUMANISTYCZNY

Temat pracy magisterskiej z zakresu historii
który otrzymał p. Witold Kula
student Wydziału Humanistycznego zapisane w albumie pod Nr _____
p. t. Charakter społeczno-gospodarczy miast powiatu łódzkiego i łęczyckiego 1807-1869

Ocena dobry

Warszawa, dnia 22/11 1937 r.

(podpis egzaminatora)

5. Ocena pracy magisterskiej W. Kuli
wystawiona przez prof. Natalię Gąsiorowską

Nr 6097

UNIwersYTET JÓZEFA PIŁSUDSKIEGO
W WARSZAWIE
WYDZIAŁ HUMANISTYCZNY

Temat pracy magisterskiej z zakresu historii
który otrzymał p. Witold Kula
student Wydziału Humanistycznego zapisany w albumie pod Nr 49/57
p. t. Charakter społeczno-gospodarczy miast powiatu łódzkiego i łęczyckiego 1807-1869

Ocena dobry

Warszawa, dnia 16/11 1937 r.

(podpis egzaminatora)

6. Ocena pracy magisterskiej W. Kuli
wystawiona przez prof. Stanisława Arnolda

O D P I S

UNIwersYTET JÓZEFA PIŁSUDSKIEGO
W WARSZAWIE
WYDZIAŁ HUMANISTYCZNY

Nr 2566/6047/37

DYPLOM MAGISTRA FILOZOFII

PAN WITOLD KULA

URODZONY DNIA 18 KWIEŃNIA 1916 ROKU W WARSZAWIE

odbył przepisane studia w Uniwersytecie Józefa Piłsudskiego w Warszawie na Wydziale Humanistycznym w zakresie historii i zdał następujące egzaminy:

z zasad metody badań historycznych, podstawowych wiadomości z nauk pomocniczych oraz źródeł historycznych w zakresie historii Polski z wynikiem bardzo dobrym

z dziejów starożytnych z wynikiem bardzo dobrym

z dziejów średniowiecznych (polskich i powszechnych) z wynikiem bardzo dobrym

z dziejów nowożytnych i nowoczesnych (polskich i powszechnych) z wynikiem bardzo dobrym

z głównych zasad nauk filozoficznych z wynikiem bardzo dobrym

z pogłębionej znajomości dziejów społecznych nowożytnych (polskich i powszechnych) z wynikiem bardzo dobrym

oraz przedstawił z wynikiem bardzo dobrym pracę magisterską na temat:

„Charakter społeczno-gospodarczy miast powiatu łódzkiego i łęczyckiego 1807 — 1869 r.”.

Wobec tego Rada Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Józefa Piłsudskiego w Warszawie na wniosek Komisji Egzaminacyjnej nadała

Panu Witoldowi Kuli
STOPIEN
MAGISTRA FILOZOFII
JAKO DOWÓD ZAKOŃCZENIA STUDIÓW WYŻSZYCH W ZAKRESIE
HISTORII

Warszawa, dnia 30 czerwca 1937 r.

REKTOR DZIEKAN
Profesor dr Włodzimierz Antoniewicz. Profesor dr Stanisław Wędkiewicz.

PRZEWODNICZĄCY KOMISJI EGZAMINACYJNEJ
Profesor dr Julian Krzyżanowski

M. P.

7. Odpis dyplomu magistra filozofii W. Kuli

8. W. Kula w łódzkim okresie życia (1947)